

Prezrte družbenokritične misli v Baladah Petrice Kerempuha Miroslava Krleže

VLADIMIR OSOLNIK

V okviru naše teme in zlasti podteme Odnos intelektualcev v jugovzhodni Evropi do politike, v paleti razmišljanj o drži intelektualcev v preteklosti, ob pobudah za premislek o drži intelektualcev v sedanjosti, v odnosu sodobnih intelektualcev do lastnih narodov oziroma nacij in nacionalnosti, naš zbor ne more mimo dela in osebe pisatelja Miroslava Krleže.

"MIROSLAV KRLEŽA (1893-1981) spada med tiste pomembne ustvarjalce, ki so pustili globoke sledi na vseh področjih literarnega ustvarjanja. Pesem, roman, novela, drama, književna kritika in polemika, politična esejistika; v vseh naštetih zvrsteh je ustvaril dela izjemne umetniške in socialne vrednosti. S kritiko različnih umetniških in družbenih pojavov je posegal v politično, socialno in kulturno življenje v času med dvema vojnama, bil pobudnik in soustvarjalec naprednih družbenih programov v smeri socialistično demokratične levice, svoje nazore je uveljavljal v številnih esejih, polemikah, razpravah."

Tej misli literarnega zgodovinarja, komparativista Janka Kosa /Kos, 1989:464/ bi lahko dodali še nekaj neliterarnih funkcij in aktivnosti Miroslava Krleže, družbeni angažma, ki ga je kot pobudnika, urednika, misleca in razumnika oporečnika pomikal v ospredje prav v času med svetovnima vojnama, ko so zaostrena nasprotja in nato boj med polariziranimi interesi nacionalnih in političnih elit na južnoslovanskem ozemlju ter Krleževa kritična in umetniška beseda sočasno dosegli svoj vrh.

Silovitost njegove osebnosti, prepričljivost umetniškega jezikovnega izraza, univerzalnost njegovih humanističnih idej so več desetletij odmevale med hrvaškimi, slovenskimi in drugimi južnoslovanskimi avtorji. Kot poznavalec svetovnih klasikov in tendenc v literarnih tokovih 20. stoletja je v svoje pisanje - ob lastni nadarjenosti in bogati erudiciji - sprejel dediščino tako ruskih pisateljev kot evropskih, zlasti francoskih pesnikov; v svojih literarnih, izvirmih delih ju je preoblikoval tako, da sta izražali aktualno problematiko v njegovi domovini in univerzalne tendence obbeh civilizacijskih, demokratičnih tokov v Evropi.

"Veliki meštar Krleža" v svojih znanih delih: dramskem ciklu Glembajevi (1932), romanah *Povratak Filipa Latinovicza* (1932), *Na rubu pameti*, *Banket u Blitvi* (1938), v socialno in vsebinsko revolucionarnih književnih časopisih *Plamen*, *Književna republika*, *Danas* in v zbirki pretresljivih pesmi *Balade Petrice Kerempuha*, zapisanih v prezrti kajkavščini, torej v delih, ki so nastala v obdobju njegove umetniške zrelosti in ki predstavljajo vrh njegovega umetniškega pisanja, obravnava pereče družbeno dogajanje, jugoslovansko hegemonijo monarhistične, kraljevske oblasti in buržoazije, nacionalno in socialno zatiranje, bedo množic, nerazrešena nacionalna vprašanja, preganjanje svobodoljubnih idej ter nemoč intelektualca in posameznika. S tem potrjuje, da je bilo v njegovi literarni ontologiji pomembno mesto namenjeno družbeni kritiki in sicer kritiki vsakršnega totalitarizma, unitarizma, podrejanja posameznikove volje tiraniji in namišljenim, ti. višjim interesom nacije, države, religije ali socialnega razreda oziroma "klase", stvarnosti ali umetnosti.

Njegovo literarno delo ter nenehno nasprotovanje političnim manipulacijam, izkoriščanju in nasilju, hegemoniji oblasti, vsakršni neumnosti in strankarski zaplanka-

nosti je v Sloveniji dobro znano: njegove poezije in drame so bile del kulturnega življenja v Mariboru in Ljubljani; o njem so razmeroma zgodaj in veliko pisali številni kritiki, literarni zgodovinarji in drugi ugledni avtorji, poznavalci evropskega in južnoslovenskega sveta; število prispevkov o njem v domačem in tujem tisku ga uvršča med najpomembnejše južnoslovenske pisatelje, med nobelovca Iva Andrića in Petra II. Petrovića Njegoša, ki še vedno, kljub preteku desetletij, ostaja na prvem mestu, in ob Danila Kiša, ki s svojimi deli danes odmeva v literarni Evropi.

Za predmet današnjega pogovora in diskusije o intelektualcih in demokraciji sem iz več razlogov izbral Krleževe Balade Petrice Kerempuha, natisnjene 1936. leta v Viru pri Domžalah in izdane napol ilegalno v Ljubljani istega leta, kot poroča Juš Kozak /Kozak, Republika, Zagreb 1953/. Balad si nisem izbral zaradi kraja natisa, niti zaradi Krleževega slovenščini najbližjega jezikovnega idioma (o tem je nedavno pisal Janez Rotar v Književnih listih časopisa Delo), temveč zaradi doslej popolnoma zanemarjene motivno-vsebinske resničnosti, zajete in poudarjene v tem specifičnem besedilu, zgrajenem na brezkompromisni družbeni kritičnosti hrvaškega pesnika.

Menim, da je ta zbirka pesmi očiten primer, ko sodobniki, predvsem pa hrvaška literarna kritika in njeni tedanji in poznejši kompetentni nosilci niso prepoznali, spoznali in razložili temeljnih, vitalnih družbenopolitičnih, pa tudi kulturnih določnic, ki so v Krleževem pristopu do navidezno zgodovinskega, a vsekakor mračnega stanja prišle do izraza kljub površinskemu videzu, humorno-satiričnemu diskurzu, zastavljenem v (prav tako spregledani) kontekstualni kontinuiteti, navezavi na zanemarjeno starejše kajkavsko ljudsko, prav tako dramatizirano pesništvo (npr. izpod peresa Tituša Brezovačkega), in na mediteransko vedro vzdušje komedije zmešnjav, ti. novelo dubrovniških starih mojstrov pesniške in gledališke besede (npr. znanega in preganjanega Marina Držića).

Prav neverjetno je, kako v več desetletjih pisanja o BALADAH PETRICE KEREMPUHA predvsem domači hrvaški literarni kritiki ni uspelo narediti koraka od prve, površne in stranske, torej nepopolne ugotovitve o humoreskni avtorjevi pisavi, jezikovni nadarjenosti, posebnosti šegavega in s tem superiornega - vendar hkrati tudi družbeno nerelevantnega odnosa do preteklosti in "hrvaške" zgodovine, jezika starejše pisane besede, itd. Kot je splošno znano, Krleža v Baladah obravnava krvavo 16. stoletje na vsem ozemlju kneževine celjskih (zlasti Koroška, Prekmurje, Hrvaško Zagorje), čase hrvaško-slovenskega kmečkega punta in nenehnih protiturskih bojev, kar je postalo literarna motivna stalnica v mnogih retrospektivah in popularnih zgodovinskih povestih na tej strani namišljenega in pogosto zlorabljenega termina *antemurale kristianitatis*. V ta oddaljeni, a usodni čas (ki je bil po zgodovinskem naključju skupen slovenskemu in hrvaškemu, predvsem ekavsko-kajkavskemu prebivalstvu) avtor projicira troje: politično podrejenost Zagorja in Hrvaške tujcu; socialno izkoriščanje preprostega poljedelca in rojaka ter človeka po človeku nasploh; in podaja to namišljeno oziroma rekonstruirano lokalno in hkrati univerzalno družbeno stanje v jeziku, ki je bil kljub nekdanji visoki kulturi in dosežkom kajkavščine (tiskanje knjig, uporaba v krajevni cerkvi in upravi od 16. stoletja do 1850) iz javnosti oblastniško kratkomalo izobčen, saj ga je z uradnim odlokom v starem imperiju in tudi pozneje v novi državi, jugoslovanski monarhiji, že drugič v njegovi zgodovini nadomestil soroden, bližnji, slovanski, a kljub temu tuj jezik - štokavski srbohrvaški državni knjižni jezik.

Iz nakazanega in povedanega ni težko razbrati, da je razmišljujoči in neuklonljivi Miroslav Krleža v tem besedilu, čeprav v humorno intonirani, zakriti obliki in tudi v zgodovinski odmaknjenosti, predstavil svoja lastna stališča do aktualne hrvaške in južnoslovenske stvarnosti, kot tudi da jih je predstavil v izbrani strukturirani literarni obliki in vsebini, ki usmerja oziroma terja negativen odnos bralca do vsakega izmed treh zaobseženih pojavov:

1. Nesrečni kajkavski pisateljevi rojaki služijo tujemu fevdalnemu gospodu in se zanj, za njim neznane in tuje cilje, ne po svoji volji, vojskujejo in trpijo - tudi takratni zagorski, hrvaški in Krležev kralj je bil tujega rodu, tujerodni so bili njihovi takratni vojaški poveljniki, tuji so bili cilji državne vojske.

2. Zagorski in hrvaški kmetje, Kerempuh in njegovi "pajdaši", so bili podložniki tujcu in bogatinu, tlačani so zanj in mu dajali različne dajatve; gospoda in drugi izkoriščevalci so se valjali v obilju, njihovi podložniki pa so živeli - in v aktualnem času še živijo - v pomanjkanju in lakoti, bedi in nesreči: življenje, usoda, zgodovina se zanje kljub preteku stoletij niso spremenili.

3. Literarno delo je bilo napisano in natisnjeno v jezikovni obliki, kakršne ni bilo mogoče objaviti nikjer na srbohrvaškem področju tedanje trodelne monarhije - poddialektna koine prepovedane kajkavščine izpod Krleževega peresa je subverzivno izrnila uradno predpisano inačico knjižnega, novega ekavsko-štokavskega srbo-hrvaškega državnega jezika in ponovno zaživela v umetniški besedi.

Skratka, uporniški Krleža je z BALADAMI PETRICE KEREMPUHA hote sprožil trikratno politično nacionalno, socialno in jezikovno provokacijo proti etabliranim takratnim oblastem.

To njegovo zavestno dejanje, njegova umetniška in intelektualna provokacija, morda celo nekoliko pretirano glede na prejšnje mračne zgodovinske izkušnje na nacionalnem, socialnem in tudi jezikovnem torišču v obravnavanem prostoru, je izviralo iz njegove osebne čustvene prizadetosti in želje po spremembi nacionalnega civilizacijskega razvoja v humanistično smer ter hkrati iz racionalne, načrtno opredelitve, da bo kot umetnik in mislec dajal nove spodbude svojim bralcem in rojakom ali drugačne motivacije posegom, premisleku in drugačnim razlagam zgodovinskega razvoja ali civilizacijskega trenutka ter oporo temu ustreznim opredelitvam v spopadih nasprotnih političnih in strankarskih problemov ali nasprotujočih si posameznih socialnih in skupinskih, individualnih, lokalnih in nacionalnih, ne nazadnje kulturnih, jezikovnih in občnih, kompleksnih, konkretnih interesov.

Natančen pregled njegovega besedila nedvomno pokaže, da je Miroslav Krleža s svojim umetniškim besedilom ter s predstavljenim (in drugim) pogumnim razkrivanjem pomanjkljivosti, napak in zablod oblastne monarhije, družbene in politične stvarnosti svojega časa potrdil za umetnika in pisatelja nujni neodvisni, distancirani in kritični položaj, položaj izobraženega humanista in daljnovidnega intelektualca.

Pogled na sočasno slovensko družbeno in literarno prizorišče nam pokaže, da so tudi na Slovenskem pisali o istih temah; znani so npr. prispevki Josipa Vidmarja, Edvarda Kardelja, Vladimirja Levstika o nacionalnem vprašanju, o nenadomestljivi vlogi jezika in umetnosti za usodo naroda. Slovenski avtorji so svoje misli izražali v racionalni poljudnoznanstveni obliki, v obliki znanstvenega diskurza, in ne v umetniški besedi, v žlahtni obliki poezije ali v kompleksni ironični, satirično-kritični Krleževi vokaciji, kakršne sicer v bogati hrvaški književnosti v obliki večplastnih humorno-satiričnih literarnih stilizacij umetniškega besedila - kot smo videli - ni manjkalo.